

SŁOWNIK POLSZCZYZNY XVI WIEKU

TOM XXIII

P — PHY

IBL Instytut
Badań
Literackich

Wydawnictwo 1995 Warszawa

PANCERZOWY (3) ai

pancerzowy (3), [pancerowy, panczerzowy].

a jasne; teksty nie oznaczają é oraz ó.

sg m [N panczerzowy.] ◇ A panczerzowy (2). ◇ [I panczerzowym. ◇ n N panczerzew(e).] ◇ pl N subst panczerzow(e) (I). ◇ [G panczerzowych.]

Sl stp: panczerzowy, Cn brak.

Przymiotnik od „pancerz”; robiony jak pancierz, tj. mający ogniwa zachodzące na siebie jak w kolczudze (3): A od kolana na dol az do podeśchy aby zadne plechowye rzeczy any panczerzowe nybyly yedno nogawicze profte szkyenne fskorne *MetrKor* 26/62; [objocyków panczerzowych 2, [...]] szorców panczerzowych czterzy, kabat parcerowy [I] z rękawami, rękaw 1 pancerowy *InwMieszcz* 1597 nr 301; szorc panczerzowy z grubą i z drobną kolczugą — za fl. 4 *InwMieszcz* 1599 nr 303, 1574 nr 191, 1580 nr 230, 1582 nr 236; Ieden zgubił pás y mieżek zpieniądźmi [I] drugi miecz y panczerzowe rękawice *BazHist* 59v (*Linde*); *GilPos* 197v.]

Wyrażenia: »łańcuch (a. [łańcuszek]) panczerzowy; [łańcuchowy panczerzowy]« [szyk zmienny] (I): nie prośże mié o to Miła żono/ wolęć ia co innego zá to Kupić tobie/ á zwłazczá łańcuch pancerzowy *ZbylPrzyg* A4; [Złoto: [...]] alczband łańcuchowy panczerzowy *InwMieszcz* 1555 nr 64; Panczerzowy łańcuszek złoty, drugi w ogniwa *InwMieszcz* 1575 nr 200.]

»pancerzowy wzor« (I): około onego rosporu [szaty] vczynili bram w pancerzowy wzor [sicut os loricae] pleciony/ iżby sie nie rozerwał. *BibRadz* Ex 39/23.

HK

PANCERZYK (3) sb m

a oraz e jasne.

sg N pancerzyk (2). ◇ pl A pancerzyki (I).

Sl stp, Cn brak, *Linde* bez cytatu.

Dem. od „pancerz”; lorica *Mącz*, *Calep* (3): niektorzy [Turcy] pancerzyki máią subtylne *BielKron* 312v; Lorica [...] Pancerzyk. *Mącz* 197d; *Calep* 613b.

HK

[PANCYRZ] cf PANCERZ

PANDORA (6) sb f

Oba a oraz o jasne (w tym w końcowym a 1 r. błędne znakovanie).

sg N Pandora (4). ◇ I Pandorą (I). ◇ L pandorze (I).

Sl stp, Cn brak, *Linde* bez cytatu w innym znaczeniu.

1. n-pers (4):

a. mit. Pierwsza kobieta, która otworzyła beczkę pełną nie-szczęść i wypuściła je na świat [*Pandora* (lat.) — Jedna niewiasta wszelakimi dary od bogów obdarzona z nieba na ziemię (jako poete wymyślają) zesłana, która między inszemi rzeczami febrę, suchoty i inne choroby z sobą przyniosła *Mącz* 275b] (I): cze⁸⁰ pełne ieft I.M. Wędziłto z takimi dziwnymi odmianami y niezgodami rzeczy/ że y Protheufz y Pándorá nigdy w fobie takich odmian y vpominkow nie mieli *CzechEp* 186.

b. Inne postaci (mitologiczna i rzekomo biblijna) (3): Był też ieden [...] sfprowadliwy człowiek [...] imieniem Noách/ ze trzemi fyny/ Sem/ Iapet/ á Chám/ żony ich były Thytea wielka/ Pándora/ Noelá y Noeglá *BielKron* 5; Prometeufowi synowie y cory Izis corá/ Pándorá corá *BielKron* 23, 5 marg.

2. Beczka pełna nie-szczęść (dziś znana jako puszka Pandory) (2): W porównaniu (I): bom ná támtéy bieśiedzie rozwiódl fye z tą śwárliwą Ewányelią [= nauką ewangelików]: w którój/ iáko w iákiéy Pándorze/ zámknioné są wżyfłki fafoły/ kłopoty/ mierżączki/ y dużné y ciełné/ vpadki człowieczé *OrzQuin* B3v.

Przen: Pejoratywne określenie zboru arińskiego przez katolików (I): iáką śmiáłością [ksiądz Powodowski] náfze wyznánie/ o fy-

nu Bożym lzyć: czártowfkim/ y Pándorą pogańfką názywać śmie? *NiemObr* 94.

HK

PANDR (I) sb m

-a-, [-ã-].

pl [N pandrowie.] ◇ G pandrów.

Sl stp brak, Cn notuje, *Linde* także XVII w. (z Cn).

Robak lęgnący się w pożywieniu; vermis Cn: Mięfo áby długo trfáło w chowaniu/ bes pándrów y fmdrodu. *SienLek* 163v; [ty rze-czy fá bárzo przeciwné robáctwu/ które się w zbożu lęze/ iáko czerwie/ pandrowie/ y myłzy *Cresc* 1571/151 (*Linde*).]

[W porównaniu: że w człowiecze [...] téż bywáią drugie [glisty] [k]rótkié/ okragłé/ iáko pándrowie máli. *UrzędowHerb* 5a (*Linde*).]

Cf [PANDROW]

HK

[PANDROW sb m

pandrow, panrow, pamrow.

-a-, -ã-; o jasne.

sg N pandrow. ◇ A pámrowiá. ◇ I pamrowiem.

Sl stp, Cn notuje, *Linde* także XVII w. (z Cn).

Robak lęgnący się w pożywieniu; vermis Cn: Gurgulio {(pan-row)} *Głosy* II nr 64/22; to są wedy troifte/ to ieft gdy trzy wedy mósiądzowe fpołu zwiążá á ná nich rákowá fzyię abo pamrowia/ albo iáką glifę wielką nástrożá *Cresc* 1571/647; *OczkoPrzymiot* 562.

Szereg: »pandrow ani czerw«: Bowiem gdzie wiatr nie docho-dzi/ tárn się nie záleże pándrow/ áni téż czerw żaden. *Cresc* 1571/153 (*Linde*).

Cf PANDR]

KW

PANEGIRYK cf PANEIRYK

PANEIRYK (I) sb m

paneiryk a. panegiryk.

A sg pan(e)iryk.

Sl stp, Cn brak, *Linde* XVIII w.

Utwór pochwalny ku czci jakiejś osoby: oto fię zwielką pilnoś-cią starafz/ iákoby fię prawdá Boża wfzędý wfzelákiem obyczáiem fzyrzjłá. [...] O czeł ia ná ten czás wiecey mowić nie chce/ ponie-waż nie Pánegyrik piżę. *BudNT* przedm a5.

HK

PANEK (5) sb m

panek; pank-, [pánk-]; e jasne.

sg N panek (2). ◇ A panka (I). ◇ [I panki(e)m. ◇ V panku.] ◇ pl N pankowie (I). ◇ G pank(o)w (I).

Sl stp brak, Cn s.v. pan sobie, *Linde* XVII — XIX w.

Dem. od „pan”; zawsze iron. lub żart.:

1. Od znac. 'członek wyższej warstwy społecznej'; *barunculus* *Mącz* (5): *Mącz* 23c; poznafz go coć zac ieft/ y po herbiech iego. Boć ieft po oycu kufłow/ po mácierzy dzbáńkow/ A śláf w tárn tym kráiu tego herbu páńkow. *RejWiz* 167; Więc chcem s poyrzrodká [tj. spośród siebie]/ Wziąć [na króla] ledá Pánká. *MycPrz* I [D]; Pełno zazdrości było między Pány, Pofttrzęgzy tego cne Słowián-fkie ftany: Iednemu zwierzchność nád fobá zlećili, Chcąc by páń-kowie wiecey nie bładzili. *KlonKr* A4; [StryjPoczął 330.]

Wyrażenie: »napierwszy panek« (I): A nawiecey pan Iádámek V nas tu [w piekle] napierwfzy pánek. *MWilKHist* Ev.

2. [Od znac. 'właściciel ziemski w stosunku do poddanych feu-dalnych':

Szereg: »pankowie i wieśniacy«: Tak fię téż mamy fprowować tych drogich lat/ nie máyąc względu ná niedofáték nafz/ [...] Ani

ież na wielką swowolność náfzych Pánkow y Wieśniakow *Luter-MalPos* 50v.]

3. [Od znac. 'pewien mężczyzna, on': Sublimem hunc intro rape. Połapi w dom tego panká. *TerentMatKet* C4.]

4. [Jako forma grzecznościowa:

panek czyj: (*did*) Szołtys (-) Nie miej za złe, panku mój, żem cię tak przywitał [...]. (*did*) Klecha (-) Patrżze tego Szołtysa, jak sobie duruje, Pankiem mię swym nazywa *DramStip* IV 488.

a. *žart*. O matce pszczelej zwanej królem: A gdi obadwa krole [!] wrocą się do domu [...] Przipatruy się im pilnię są ich dwa rodzayę [...] Ieden swithni bi wżłoczyć yak bi wszarzi chodzi Drugi, a tegoz zabiyy ninacz się nię zgodzi Subthilni URodziwi niechay rozkazuią [...] A thi panię szarasy daway garło panku *ŚwirPasiecz* 257.]

KW

[PANERA *sb f*

N sg pan(e)ra.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Chorągiew, proporzec: Vexillum, ein fahn/ fehnlein/ ein flagge.

P. proporzec/ chorągiew/ pánérá. *Volck* 709.

Synonimy: chorągiew, proporzec, znak, znamię.]

KW

PANEW (36) *sb f*

-w (9), -w (1) *WujNT*.

pā- (21), pa- (2); pā- : pa- *Mącz* (4:2); e jasne.

sg N pānew (12). ◇ *G pānewie* (2). ◇ *A pānew* (8). ◇ *L pānwi* (7). ◇ *pl G pānwi* (2). ◇ *A pānwie* (4). ◇ *du G (cum nm) pānwiu* (1) *ZapWar* 1524 nr 2315.

Sl stp, Cn notuje, Linde XVI (dwa z niżej notowanych przykładów) – *XVIII w.*

1. Metalowe naczynie, czasem na nóżkach (34):

a. *Kuchenne; sartago BartBydg, Vulg, PolAnt, Mącz; patina Murm, Mymer¹, BartBydg; frixorium, patella BartBydg, Mącz; scutella BartBydg; aeramentum, coculum, cocuma Mącz; authepsa Calep; olla Cn* (34): *Murm* 143; *Mymer¹* [29²]; *BartBydg* 108b; zia-rna tego ziela wylupiwlzi fmaż ie famy w panwi *FalZiol* I 62c, III 18b, c, V 107 [2 r.]; Iefliże będzie offiárá twa ná panwi fmażona: Thedy z mąki białey [...] bez kwáfu *Leop Lev* 2/5; *BibRadz* I 418c *marg*; nádzyáľacie naczynia z miedzi/ panwi do ktorýchby fypano popioł *BielKron* 33v, 464v; *Ptisanarium*. Gárniec/ Panew/ álbo ynfze naczynie w którím Tyżánne wárżá. *Mącz* 329a, 5a, 70d, 283b, 369a; Albo weźmi pół funtá oleiu/ wleý go w panew *SienLek* 173, 76v; *BudBib* 2.Mach 7/5 [2 r.]; Ras panew rozgo-rzáľá/ goľá ręká zwielkiego ognia/ bez szkody fwey wyięľá. *Skar-Żyw* 161.

panew czego (1): że w Rzymie [św. Jan] wpuszczony w panew wrzącego oleiu/ czyłtłzy y czerłtwieýłzy z niego wylzedł/ á niźli weń był włtąpił. *WujNT* 300.

panew do czego (1): PAnew do Biankj 1 *WyprKr* 119.

W charakterystycznych połączeniach: włożyć w (na) panew (2), wlać; (u)smażyć (smażony) na (w) panwi (4), uprażyć, zagrzać (za-grzany) (2).

Wyrażenia: »panew miedziana« (1): Iakom ya nyewszała [...] dw panvyv myedzyanych *ZapWar* 1524 nr 2315.

»panew piwna« (1): Sartago, frixorium vel patella [...], panewka, rynka y brvthwanna vel panew pywna *BartBydg* 137; [*Zap-WpolActAdv* 1549, 205/13.]

»panew ręczna« [prawdopodobnie z rączką, uchwytem] (1): Panwy recznich 6 *WyprKr* 119v.

»panew żelazna« (2): Weźmiż sobie panew żelázná *BibRadz* Ez 4/3; *BudBib* Ez 4/3.

Szeregi: »panew albo (i) kociel(ek)« (3): *Mącz* 65a; Tedy Krol gniewem zápalony/ rofkazał panwie y kotły rozpalić/ [...] Potym

go [...] rofkazał włożyć ná ogień iefzcze żywe⁸⁰ *BudBib* 2.Mach 7/3; *Authepsa* – Panew albo koczielek miedziani. *Calep* 118a.

»panew albo rynka« (1): Vwarz laycza twardo: wyjmi z nich zołtki á vřmaż na panwi albo na rincze *FalZiol* II 22v.

Wyrażenie przyimkowe: »do panwie« = do ugotowania lub usmażenia na własny użytek (1): zá część [ryb] weźmiesz grzywnę/ á drugie też do panwie *RejZwierc* 108v.

b. [Używane przy produkcji soli do odparowywania solanki: w Rufie stárey panwi co fol wárżá było czerły stá/ do ktorých wodę z Ieziorá rruami [!] puřczano *RymszaDeket* 64 *marg*.]

2. *Łożyisko, w którym się obraca trzon steru; iunctura PolAnt* [od czego] (2): *BibRadz Act* 27/40; puřčili fię ná morze/ welpólek rořpuřciwřzy przeguby řtyrowe (*marg*) řtáwy řtyrow, ábo panwie od řtyrow. (-) *WujNT Act* 27/40.

Cf [PANWA], PANWICA

HK

[PANEWECZKA *sb f*

Prawdopodobnie pierwsze a pochylone, końcowe jasne, oba e jasne (tak w panewka oraz -eczka).

sg N pāneweczka. ◇ *du N (cum nm) pāneweczce*.

Sl stp, Cn, Linde brak.

Dem. od „panewka”: [ze spisów inwentarza:] 1 brotwanna i 2 paneweczce do smażenia *InwMieszcz* 1573 nr 182, 1573 nr 188, 1581 nr 234; jedna paneweczka, kocielek, misek cenowych 12 *Inw-SzlachKal* 1580 nr 38.]

KW

PANEWKA (38) *sb f*

Pierwsze a pochylone, końcowe jasne, e jasne.

sg N pānewka (12). ◇ *A pānewkę* (10) [w tym: -ą (3)]. ◇ *L pānewce* (12). ◇ *pl N pānewki* (1). ◇ [G pānewek.] ◇ *A pānewki* (2). ◇ *du A (cum nm) pānewce* (1) *LibMal* 1554/186.

Sl stp notuje, Cn s.v. panew, Linde XVII – XIX w.

Dem. od „panew” 'naczynie kuchenne', niekiedy może z neutralizacją funkcji deminutywnej; *patella Murm, Mymer¹, BartBydg; frictorium, frixorium, sartago BartBydg, Mącz; cocula, cocumella Mącz* (38): *inscripsit* [...] *neptisse* [...] *omnia calidercula alias panewky ZapMaz II Ł* 1/57v, *II Ł* 1/70v; *Murm* 143; *Mymer¹* [29²]; *Frixorium vel frictorium, rynka, tregyel, patella, sartago, in qua aliquid frigitur aut coquitur, panewka vel brvthwanna BartBydg* 61, 108b [2 r.], 137; Ty wřzytki rzczyř řtłucz á vřmaż w panewcze *FalZiol* V 113v, I 100d, 104d, 115d, III 16c, 35b (16); kupiła dwye panewcze nowe za 20 grořchi *LibMal* 1554/186, 1547/137, 1553/172v, 174, 1554/186; *Cucumella*, [...] *Mała panewká. Mącz* 70d, 65a; weźmi łoiu Bárańiego/ [...] rořtoř ná panewce *SienLek* 62, 162; [*Dict* 1566, K3v; *InwSzlachKal* 1569 nr 24; panewka do ryb *InwMieszcz* 1573 nr 178, 1575 nr 196, 1581 nr 231; item panew wielka, item panewek małych dwie, z tych jedna nie ma nóg. *Inw-ZiemKrak* 1586/37.]

W charakterystycznych połączeniach: panewka dziurawa (2), mała (2); kupić panewkę (3), ukraść (2); włożyć na (w) panewkę (4), wlać oliwý; rozpuřcić na panewce (3), roztopić, smażyć (3), zagrzać (2), zetrzeć.

Przysłowie: Páni gniewliwa/ dym/ y panewká dziuráwa/ tá troia rzecz iest řkázá domowa. *March¹* A4v [idem] *March³* V4v.

Wyrażenia: »panewka jajeczna« (1): Panewka Iaieczna 1 *Wypr-Kr* 119v.

»panewka miedziana« (1): potym wlož to wřzytko na panewkę miedzianą *FalZiol* V 112v.

»panewka pasteczna [= służąca do robienia pasztetów]« (1): Panewka pařteczna 1 *WyprKr* 119v.

Cf PANWICZKA

HK